
Marija Stanonik
»Peli so jih mati moja ...«

Prispevek je zamišljen kot oris pevske kulture v 20. stoletju v žirovski kotlini, na stičišču alpskega, dinarskega in sredozemskega sveta, in to na podlagi pisanih, ustnih in literariziranih virov. Najzaneslivejši so podatki o pevskem repertoarju.

Based on written, oral and literary sources, the article deals with the 20th century singing culture of the Žiri basin. The area around Žiri represents a juncture of the Alpine, the Dinaric and the Mediterranean regions. The most reliable data in the article is that on the singing repertory of the area.

Uvod

Po zaslugi rokopisa *Kratek opis župnije (lokalije) lučinske v zemljepisnem, zgodovinskem, gospodarstvenem ter običajnem oziru*, Antona Dolinarja se je ohranil enkratni dokument o tem, od kod izvira lepo petje: »**O povodnih in morskih deklicah** pripoveduje se veliko. Ti neki **nezmenjeno lepo pojo in viže delajo, vse viže, ki se pojo v cerkvi ali drugod dobô se le od njih.** (Podčrtala ms) *Od tod meni tedaj priprosto ljudstvo, da pridejo napevi, in o umetniških skladateljih bležo le malo ve ali pa nič. Deklice te so v sprednji del života ženske, v zadnji konec pa ribe, sila lepe, vabljuje in zapeljive, plavajo ročno sem pa tje po vodi, spletajo in češejo si zlate ali pa zelene vlase, pa pojó tako lepo in mično, da človeka kar opanajo in omamijo* (Pač sirene v grški in rimski basnosti).¹ Avtor jo je - glede na zadnji stavek - dobro pogodil, od kod izvira taka miselnost. Prav neverjetno je, kako trdoživo se je ohranila mitična tradicija tudi v tej zvezi prav do praga 20. stoletja. Če so si v Lučinah, sosesčini Žirov, tako pojasnjevali ubrano petje, je prav mogoče, da taka razlaga tudi Žirovcem ni bila tuja.

Članek ni zamišljen kot monografska obdelava naslovne problematike, saj bi za to rabil veliko več gradiva in poznavalske prodornosti, za kar pa nimam pogojev; a ljubo mi bo, če bo dobrohotno sprejet kot droben prispevek slovenski glasbeni folkloristiki.

¹ Marija Stanonik, Antona Dolinarja opis lučinske krajine iz leta 1870, Loški razgledi 31 (Škofja Loka 1984), str. 156.

I. Kontekst, tekstura

Predstavo o tem si je mogoče ustvariti na podlagi pisanih virov in terenskih podatkov. Kljub temu da po sili razmer razpolagam z minimalnimi, upam, da omogočajo po eni strani razbrati strukturo organiziranega prizadevanja za petje in glasbeno kulturo sploh med širšimi sloji na slovenskih tleh v prvi polovici 20. stoletja, kakor tudi, kako je odmevalo v obmejnem kraju, kot so bile v obdobju med I. in II. svetovno vojno Žiri, in po drugi slutnjo o petju, ki ni podrejeno vnaprej danim pravilom, a se vendarle ravna po njemu lastnih zakonitostih.

1. Pesmarice in drugi pripomočki za petje

Samo sedem enot je - vse zapuščina iz ene hiše! - vendar je na njihovi podlagi mogoče presenetljivo nazorno podatki kronološki prerez ne toliko slovenske glasbene kolikor družbeno politične zgodovine.

a) Prva pesmarica je očitno torzo. Manjka ji naslovnica in spredaj 34 strani, teče do 172. strani, druge naprej pa ji spet manjkajo. Kateri hiši je pripadala, se dá ugotoviti iz krepkega podpisa² na 62. strani. Na 69. strani pa je nekdo s tintnim svinčnikom zapisal Demšar Marjana. Kar bi kdo na 142. strani utegnil imeti zgolj za otroško igračkanje, ki seveda v tako knjigo ne sodi, je s svinčnikom narisano vzorček za »žur« s »kiticami«,³ in to dodatno omogoča presojati, iz kakšnega okolja izhaja. Vse to kaže, da so jo otroci imeli precej v rokah in je verjetno zato tako razdrapana. A morda so jim prav zato pesmi v njej postale domače in ljube. Primerjava z ohranjenimi izvodi⁴ kaže, da gre za staro **Aljaževo ali mohorsko pesmarico** iz časa stare Avstrije, iz leta 1896. Pesmarica vsebuje pesmi, ki vabijo k petju (Opomin k petju),⁵ dvigajo slovenski ponos in zavest (Triglav, Peričnik, Slavčeku, Pod lipo),⁶ gojijo domoljubje (Popotnikova pesem),⁷ krepijo slovansko zavezo (Složno, Slovan),⁸ opozarjajo na pokrajinsko pisanost in zgodovinsko poslanstvo slovenskih pokrajin (Pesem koroških Slovencev, Dolenjska, Dolenjska zdravica),⁹ gojijo obrambni pogum (Sabljica, Klic na boj, Na straži),¹⁰ sočutje (Sirota),¹¹ krepijo zdravje (Planinska)¹² in pozitivno gledanje na kmečko delo (Mlatič, Mlatiči, Zadovoljni Kranjec),¹³ strežejo ljubezenskemu razpoloženju (Serenada),¹⁴ vabijo k umirjenosti (Večerna),¹⁵ se dobrikajo lovcem (Lovska),¹⁶ želijo služiti prazničnemu in trpkemu razpoloženju (Pozdrav, Nagrobnica),¹⁷ itd. Vse to kaže, da si je pesmarica zadala nalogo glasbeno izobrazevati vedoželjne uporabnike in prav tako etično vplivati na

² Demšar Anton; besede poleg pa ne znam prebrati.

³ »Žur« in »kitice« sta terminološka čipkarska izraza.

⁴ Knjižnica v GNI; ZRC SAZU, Ljubljana. Za pomoč se zahvaljujem dr. Zmagi Kumer.

⁵ N. d., št. 32.

⁶ N. d., št. 9, 10, 29, 30.

⁷ N. d., št. 12.

⁸ N. d., št. 18, 24.

⁹ N. d., št. 31, 22, 23.

¹⁰ N. d., št. 13, 19, 25.

¹¹ N. d., št. 11.

¹² N. d., št. 14.

¹³ N. d., št. 15, 16, 17.

¹⁴ N. d., št. 20.

¹⁵ N. d., št. 21.

¹⁶ N. d., št. 27.

¹⁷ N. d., št. 28, 31.

njihovega duhá. Tudi na tem polju se vidi, kako veliko poslanstvo je opravljala nekdanja Mohorjeva družba pri našem narodu, zlasti na podeželju. Če ta pesmarica predstavlja, kakor bi danes dejali: civilno družbo, zastopa naslednja cerkveno petje. Tudi to je izdala Mohorjeva družba¹⁸ in gotovo je to edini vzrok, da je prišla tudi pod streho preprostih kmečkih in bajtarskih hiš tudi v Žireh.

b) Kronološko je druga na vrsti cerkvena pesmarica iz leta 1902 z naslovom **Cecilija**. Knjiga izraža presenetljivo dvojnost. Po eni strani se kaže do nje velika skrb, saj je dodatno, ročno vezana v trde platnice, kar se vidi iz papirja, ki ne ustreza vsebini. Zato knjiga nima naslovnice, ampak gre za neko reklamo, ki očitno ponuja oblačila in na hrbtni strani piše: »Najnižje cene! Toda hrbitišče in vsi štirje robovi platnic pesmarice so še dodatno zavarovani s ščitki rumene barve. Po drugi strani listi po robovih niti niso vsi razrezani - kot da je knjigovez to pozabil storiti! - Obsega 157 strani in vsebuje po vrsti: I. Obhajilne pesmi, II. Marijine pesmi, III. Pesmi k svetnikom, IV. Razne pesmi. Morda si njeni uporabniki tudi zaradi svete vsebine niso upali na roke rezati posameznih avtorskih pôl, kjer pa to je, knjiga ni v škodo. Pesmarica kot taka (lahko) simbolizira življenjsko povezanost naših prednikov s Cerkvijo.

c) Zbirko pripovednih pesmi **Mlada Zora**¹⁹ je izbral in uredil France Bevk. Izšla je v Gorici 1924. leta.²⁰ Naslovno stran je narisal Maksim Gaspari. Vendar je izvod, ki ga imam na razpolago zanjo prikrajšan. Na zadnji strani je Bevkov pripis, ki pojasnjuje, kako je do knjige prišlo. Pomenljiv je zadnji stavek: *Kljub hibam, ki jih ima morebiti ta knjiga, upam, da bo v polni meri ustrezala svojemu namenu: požitivni slovenske narodne pripovedne pesmi in naše zavesti.*²¹ Avtor je bil previden. Knjiga je izšla že pod porajajočim se italijanskim fašizmom, zato je pridevnik »slovenske narodne« postavljal tako daleč od »zavesti«, da mu cenzura ni mogla očitati lojalnosti do države, toda slovensko čuteči bralec je seveda lahko zelo dobro razumel, da se njegova želja nanaša predvsem nanjo. Naslov zbirke Mlada Zora, pisano vse z velikimi črkami, je mogoče razumeti kot upanje za primorske Slovence, da se jim vendarle svita zora, upanje na rešitev.

Na notranji naslovni strani je komaj viden okrogel žig: *Marijina družba v Žireh*. Da je knjiga prišla v žirovsko knjižnico Marijine družbe, je dokaz več, da so se Žirovci zavedali svojega obmejnega položaja. Iz pisanja Ivana Potočnika²² se vidi, kako so Žirovci trpeli zaradi nasilne meje v njihovi bližini, saj jim ni ostalo skrito, koliko gorja je prinesla rojakom izza nje. Drugi žig Franc Kosmač,²³ pa nakazuje, da je utegnila knjiga priti v Zabrežnik od sorodnikov na Vodica v Mrzlem Vrhu, ki je bil tedaj že onstran meje, pod Italijo in so še kljub temu kolikor mogoče ohranjali medsebojne stike. Razen omenjene tragične note, ki jo ta zbirka vsebuje s svojim izidom samim, se novo obdobje slovenske zgodovine kaže iz nje tudi v tem, da je v njej najti otroško oblikovan podpis: Demšar Matija,²⁴ in to v cirilici. To v tukajšnjem okviru simbolično pomeni,

¹⁸ Cecilija (Cerkvena pesmarica, II del) II. popravljeni natis. Uredil Anton F o e r s t e r. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu, Celovec 1902. Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja.

¹⁹ Mlada Zora (Narodne pripovedne pesmi), Izbral in priredil France Bevk, Gorica 1924. Izdala goriška matica v VI. letu. Tiskala in založila Narodna tiskarna.

²⁰ VI. leto pomeni štetje od nastopa italijanske fašistične oblasti, z Mussolinijem na čelu.

²¹ Mlada Zora, str. 93.

²² Ivan Potočnik, Njegove zapiske hranijo njegovi potomci.

²³ Enak žig, komaj viden, je tudi na str. 77.

²⁴ Mlada Zora, str. 78.

da gre za obdobje prve Jugoslavije. Slovenci so prestopili iz srednjevropsko germanškega v civilizacijsko drug - južnoslovanski (balkanski) kulturni krog.

Ta Bevkova zbirka je očitno vmesna faza v oblikovanju železnega repertoarja pri-povednih pesmi v današnjih zbirkah, saj vsebuje, po vrsti: *Mlada Zora*, *Lepa Vida*, *Kralj Matjaž in Alenčica*, *Pegam in Lambergar*, *Mlada Breda*, *Lavdon*, *Desetnica*, *Ravbar*, *Rožlin in Verjanko*, *Mrtvec pride po dekle*, *Zarika in Solnčica*, *Godec pred peklom*, *Neusmiljeni grof*. Poleg njih pa še: *Sirota Jerica*, *Nesrečni lovec*, je v njej tudi nekaj popolnoma neznanih, npr. *Kralj - Matjaževa smrt*, *Mornar*, *Začaran kraljič*, *Spanjšice*, *Ugrabljena mlinarjeva hči*, *Žena je umrla*, *Mladi Hlevar*, *Sveta Barbara*, *Skesan hudodelec*, *Fantič gre od maše*, *Žalostna usoda treh sinov*, *Cigani*, *Sestra zastropila brata*, *Sinko Vanko*, *Pogubljena nevesta*, *Trdosrčna deklica*, *Hudičeva nevesta*, *Tri sestre omožene*, *Zvesta deklica*, *Smrt in mlinar*, *Ptica svarilka*, *Lisica in petelin*, *Medvedova svatba*, *Komar in muha*. Nekatere od njih imajo drugačne naslove, kakor smo jih vajeni danes, preveriti pa bi bilo treba, koliko gre za različice in redakcijske razlike med njimi.

č) **Prepevajte!**²⁵ Zbirko narodnih in drugih domačih pesmi za ljudsko petje je izšla leta 1928 že drugič in jo je izdala in založila 'Sveta vojska'. Kdo jo je uredil, ni nikjer navedeno.

Že ime založnika²⁶ upravičuje iz uvoda posneti, da je bil njegov namen enak, kakor so ga imele že nekatere druge podobne zbirke od Matija Ahacla in Antona Martina Slomška naprej. ²⁷ »Kajti ni vse dobro, kar je narodno.«²⁸ ... Vsaka lepa pesem človeka pošteno zabava, mu srce razveseljuje, značaj blaži, duha dviga. Ljudje, ki ljubijo lepo petje, niso hudobnega srca. Pošteno petje odvrača ljudi od slabega, izpodriva nespodobne šale, grde kvante, odganja nespodobne misli, srce navdaja z blagimi občutki. Kjer bodo peli, ne bodo kleli, ne kvantali in opravljali. Naj bi posebno naši fantje radi prepevali iz te pesmarice - namesto kosmatih in umazanih, ki srca le posurovljajo! V domači hiši, v društveni dvorani, na vasi, na polju, v gozdu in tudi v kosarni naj se glasi in odmeva lepa domača pesem! Povedati pa moramo, da ni bilo lahko zbrati tolikega števila samih neoporečnih pesmi, ki se lahko dado vsakemu in vsaki v roke. Napevi tukaj natisnjenih pesmi so večinoma znani. Le besedila ne znate, ali ga znate zelo pomankljivo. Komaj začnete peti, morate že nehati, ker besedi zmanjka. Zato imate tukaj besedilo. Nekaj pesmi je pa manj znanih. Pri teh je večinoma naveden vir, kje se lahko dobi napev. Poleg narodnih imate tudi nekaj umetnih, a že zelo znanih, udomačenih pesmi. Pri teh ni povedano, kje se dobi napev, ker je splošno znan. Večinoma so vzete iz Aljaževe »Slovenske pesmarice«, izdane od Družbe sv. Mohorja, I. in II. zvezek...²⁹ Iz uvoda se vidi, da je imel izdajatelj namen dati pevcem v roke zbirko pesmi, ki so po njegovih merilih spodobne in ne žalijo rahločutnega estetskega in etičnega čuta. Zbirka ima potemtakem poleg glasbene tudi vzgojni cilj. Vsebuje 170 pesmi, ki so urejene po razdelkih: 1. Veselje in žalost; 2. Fantovske in

²⁵ Prepevajte! (Zbirka narodnih in drugih domačih pesmi za ljudsko petje), 2. izdaja, v Ljubljani in Mariboru 1928, Izdala in založila 'Sveta vojska', tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru.

²⁶ Nič ne vem, kaj je bil pravzaprav njegov cilj sicer!

²⁷ Koroške in štajerske PESMI. Enokoljko popravljene in na novo zložene. Na svetlo dal Matija Ahacel, Celovec 1852.

²⁸ Prepevajte! Zbirka narodnih in drugih domačih pesmi za ljudsko petje. 2. izdaja, v Ljubljani in Mariboru 1928, 3.

²⁹ Prepevajte! Zbirka narodnih in drugih domačih pesmi za ljudsko petje. 2. izdaja, v Ljubljani in Mariboru 1928, 3-4.

dekliške; 3. Domoljubne; 4. Lepota narave; 5. Razne; 6. Šaljive. Na koncu je njihovo kazalo tudi po abecedi.

d) **Pevska vadnica**³⁰ iz leta 1951 v tem okolju se zdi presenečenje. To si je mogoče razložiti le s tem, da je bila šolska knjiga za nižjo gimnazijo, ki je ta čas, kakor pač tudi drugo, obstajala v Žireh. V uvodu piše: Pevska vadnica vsebuje nekoliko več tvarine, kakor je predpisuje učni načrt. To je potrebno zaradi razumljivosti posameznih poglavij, pa tudi zato, da jo bodo s pridom uporabljali tisti učenci, ki sodelujejo pri šolskih zborih in orkestrih. Tvarina ni razdrobljena kakor v učnem načrtu za nižje gimnazije, ampak strnjena v večja poglavja. S tem omogočimo učencem pregled nad tvarino in jim prihranimo listanje in iskanje po knjigi. Ker manjka primerne šolske pemaparice, so besedilu dodane enoglasne in dvoglasne pesmi, deloma z lažjo klavirsko spremljavo, ki imajo namen utrjevati obravnavano tvarino.³¹

e) Zadnja zbirka v tej seriji že kaže novega duha in časa. Kako je prišla k hiši, je težko reči. Najverjetneje prek šole ali kake družbeno politične akcije. Žal ji manjka naslovnica, tako da ni mogoče reči, kdaj in kje je izšla, vsekakor kmalu po drugi svetovni vojni, saj se iz kazala vidi, da še pred Informburojem: *Naprej, Himna Sovjetske Zveze, Angleška himna, Himna Združenih držav Amerike, Hej Slovani, Hej Slovani (nova prireditev), Marseljeza, Internacionala, Tovariš Tito, Komandant Stane, Hej brigade, Bilečanka, Naglo puške smo zgrabili, Po dolinah in po gorah, Nabrusimo kose, Bratje, le k soncu.*³² Skratka, gre za zbirko revolucionarnih in partizanski pesmi. Njihov namen je bil tudi ta, da bi nadomestila stare ljudske pesmi. Vseh je 56 in med njimi so tudi take, ki so res postale del njihovega repertoarja, npr. *Na oknu glej obrazek bled, Prečuden cvet je v grapi črni, Stoji tam v gori partizan, Za vasjo je čredo pasla.*³³

f) **Venček ljudskih pripovednih pesmi**³⁴ je izbral, uvod vanj in opombe k pesmim napisal Jože Gregorič in je izšla 1956 v Celju, kar pomeni, da ji je botrovala Mohorjeva. Medtem ko ima spredaj omenjena Bevkova zbirka 38 pripovednih pesmi, je v tukajšnji uvrščenih 29, in sicer z naslovi. O zakonu pojoča ptica, Romar svetega Jakoba Komposteljskega, Gospod Baroda, Galjot, Dražji je brat od ljubega, Sirota Jerica, Rejenka, Desetnica, Mlada Breda, Zarika in Sončica, Mlada Vida,³⁵ Lepa Vida, Ugrabljen žena ne sme obiskati matere, V deveto deželo omožena, Kralj Matjaž in Alenčica, Kralj Matjaž rešen iz turške ječe, Mlada Zora, Alenčica, sestra Gregčeva, Pegam in Lambergar, Rošlin in Verjanko, Neusmiljena gospoda, Graščak strelja v razpelo, Maverca čudovita kravica,³⁶ Županja hči in grajski gospod, Graščakinja zakolje majarici sinka,³⁷ Graščakov vrtnar, Spanjščice, Bolna ljubica umrje, Nesrečni lovec. Gregorič je razen treh pesmi vse prevzel iz Štrekljeve zbirke, a jim pri tem dodal lastne izvirne opombe. Knjiga je tudi prikupno ilustrirana,³⁸ da je bila v času družbene sivine prava poživit

³⁰ Pevska vadnica (ponatis). Sestavil uredniški odbor. Odobrilo Ministrstvo za prosveto za uporabo na srednjih šolah, 1949. Ljubljana 1951.

³¹ Uvod, Pevska vadnica (ponatis), Ljubljana 1951, 3.

³² Naslov?, 3–19.

³³ Naslov?, 13, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 31, 47, 56.

³⁴ Venček ljudskih pripovednih pesmi. Izbral, uvod in opombe napisal Jože Gregorič, Celje 1956, kar pomeni, da je izšel pri Mohorjevi, in to kot redna knjiga za ude Mohorjeve družbe.

³⁵ Joža Glonar, Stare žalostne. ...Prim. Venček, 108.

³⁶ Joža Glonar, Stare žalostne. ...Prim. Venček, 121.

³⁷ Joža Glonar, Stare žalostne. ...Prim. Venček, 123.

³⁸ Ilustriral in opremil jo je Ivan Pengov.

za mohorskega bralca in neke vrste blažilo njegovim ranam, ki jih mnogokateri od njih ni smel in mogel javno celiti. Primerjava vsebine z Bevkovo bi pokazala, na katerih temeljih stoji antološka izbira slovenske pripovedne pesmi in katere temeljno ogrodje le bolj ali manj slikovito dopolnjujejo.

Število sedem je v slovstveni folklori simbolično. Navedenih sedem publikacij, ki so vsaj na videz bolj zašle v »domačijo za bregom«, kot da bi se njeni prebivalci za to posebej potrudili, in se ohranile v njej spet bolj po naključju kot ne, zares simbolično odseva velikanske družbene spremembe, ki jih je preстал slovenski narod v 20. stoletju kot skupnost. Skoznje smo ugledali družbene razmere, v katerih se je posredovala glasbena kultura v prvi polovici 20. stoletja, kar je pustilo svoj pečat tudi na Žirovskem.

2. Viri iz življenja

Družbeno razsežnost konteksta in napor šolanih glasbenikov za petje po novem je bilo mogoče zarisati s pomočjo pisanih virov, neposredno resničnost življenja ljudske pesmi v Žireh pa lahko zaslutimo iz naslednjih izjav.

a) **Skladatelj**, organist in pedagog Anton Jobst je prišel v Žiri leta 1912. »V Žiri smo se takrat vozili s poštnim vozom 6 ur po stari, slabi cesti. Hiše v Žireh so stale od Dobračeve do Žirov samo ob cesti in bi s takimi spremembami od takrat Žiri sploh več ne spoznal³⁹. V vsaki hiši je bil čevljarski mojster z nekaj pomočniki in *se je pozno v noč slišalo nabijanje čevljarskega kladiva vmes pa klekljanje čipkaric... Tudi kakšna lepa narodna pesem se je slišala pozno v noč z vmesnimi šalami.*⁴⁰ Pozoren bralec lahko opazi, kako je skladatelj do zadnjega ostalo v ušesih to, kar je na mladega,⁴¹ komaj osemnajstletnega organista najbolj učinkovalo. To so slušni vtisi: *»nabijanje čevljarskega kladiva, vmes pa klekljanje čipkaric... Tudi kakšna lepa narodna pesem.«*

b) **Pevke/pevci**: *»Peli smo tudi take, ki še vedeli nismo, kaj pomenijo: »Tista, Tam doli po polju pa hodi nekdo, in cvetje potrgal... Kaj smo vedeli, kaj to pomeni... da jo je zapeljal. Kar zevali⁴² smo tja v en dan. S Pepo Graparsko⁴³ sva se prav vzeli.⁴⁴ Tisto, [n.pr.] Ko psi zalajajo. Mati je zelo dobro pela. Vedno je dejala: eden mora čez'.⁴⁵ »Ko*

³⁹ A. Jobst hoče reči, da so se od takrat Žiri tako so se spremenile, da nekdanjih Žirov danes sploh ni več mogoče prepoznati.

⁴⁰ Fotokopija Jobstovega rokopisa; brez naslova in ne vem, za kakšen namen. Po pisavi se vidi, da je moral biti njegov avtor že visoko v letih. - Prejkone mi ga je posredoval mag. Franc Križnar, muzikolog, avtor monografije o Antonu Jobstu (Ljubljana 1990).

⁴¹ »V Žir sem prišel kot mladenič septembra l. 1912 in bo poteklo kmalu 70 let, odkar sem v Žireh kot organist, pevovodja, učitelj glasbe itd. Vmes sem tudi komponiral in je izšla moja prva pesem v tisku leta 1913. Fotokopija Jobstovega rokopisa; brez naslova in ne vem, za kakšen namen. Po pisavi se vidi, da je moral biti njegov avtor že visoko v letih. - Prejkone mi ga je posredoval mag. Franc Križnar, muzikolog, avtor monografije o Antonu Jobstu (Ljubljana 1990).

⁴² »zevali« = peli, Mama hoče reči, da so peli kar tja v tri dni, ne da bi pomislili, kaj v resnici pripoveduje besedilo.

⁴³ Jožefa Tolar, por. Jezeršek, Selo.

⁴⁴ »...sva se prav vzeli« = sta šla njuna glasova dobro skupaj, sta peli ubrano. Mama je res zelo lepo pela. Imela je zelo lep glas. V spominu mi je ostal predvsem iz cerkve. Še danes mi je žal, da je prehitro odjenjala, ko je naju s sestro Milko hotela naučiti peti, tako kot je bila sama vajena, pa ji nisva sledili, preprosto je nisva razumeli, kaj hoče. Spominjam se enega takih primerov na njivi, ko smo pleli, ne vem več kaj: krompir, koruzo ali korenje.

⁴⁵ Marija Demšar (Zabrežnik) = mama Marija Stanonik, Dobračeva, 17. 8. 1985.

⁴⁶ Franciška Arh (roj. Demšar), povedala mi, 22. 11. 1987.

smo začeli dremati [pri klekljanju], *smo začeli pa peti*«. Matija Demšar je nagajal sestri Franci, »ker mu ni znala pravilno peti: *Franca ima zeleno vižico*«.46

V Žireh je bilo največ možnosti za petje gotovo ravno pri klekljanju. Iz izjave se vidi, da to ni bila zgolj zabava, ampak je imela pesem zelo praktično funkcijo: preganjati spanec pri delu pozno v noč. Če še pomislimo, da je to natančno delo potekalo ob slabi svetlobi, na petrolej in karbid in marsikje ob pičli prehrani, je bilo vzdrževanje morale s pesmijo še toliko bolj dobrodošlo. Še dolgo po drugi svetovni vojni, tja v šestdeseta leta se je ob klekljanju veliko prepevalo vseh vrst pesmi in pri tem so nastajale tudi priložnostne variante, ki so med določenimi skupinami klekljaric postale stalne, tradicionalne.

c) **Vaški originali.** Ob težavah s hidrocentralo na Fužinah⁴⁷ leta 1925 so tudi pri Jureču v Brekovicah sočustvovali s prizadetimi in hoteli pomagati: »Tedad sta prišla v hišo Ivan Kavčič (Petron) in župnik Josip Logar ter prosila za posojilo, s katerim bi se rešili iz težav, ki so nastale potem, ko je voda odnesla jéz. ... *Ob njunem obisku je bilo v gostilni še nekaj gostov, med njimi tudi tisti Tinik, ki je izdeloval svetnike in razpela. Ko je spil nekaj žganja, je začel peti: 'je kuharica mlada, ma fajmoštra rada, kaplan pa mora bit sam...' Očetu in materi se to seveda ni slišalo in oče je Tinika na rokah odnesel iz gostilne na dvorišče*«.48 Z enakimi besedami so dražili kaplana Antona Skubica.⁴⁹ Kar sam je v cerkvi povedal, da so mu peli podoknico: *»Kuharca mlada / ima fajmoštra rada, / kaplan, kaplan / pa mora bit' sam*«.50

Tako imamo registrirana dva konkretna primera za uporabo ene in iste zbadljivke v istem okolju.

»Končno je le prišlo težko pričakovano majenje turščice. Andraža so vselej poslali na podstrežje, da je obešal omajene češarke za zimsko sušenje. Dolinarju ni upal oporekati. Otroci, domači in Bajtni so pridno odnašali češarke in hiša se je hitro praznila ob številnih majevcih. *Oglasila se je pesem deklet in vmes je brundal Drejcev mogočni bas. Andraž je tam gor na podstrežju le včasih ujel drobne glasove*. Po tistem je preklinjal Dolinarja, še bolj majevce, ki ga niso sprejeli medse.... Končno je bil velik kup zrele turščice ugnan in majevci so se oddahnili. Dekleta so pometla pod in pripravila mizo za večerjo. Dolinarica in dekla Katra sta ves večer pripravljali potice, orehove štruklje in mlečno kašo, Dolinar pa je iz kleti prinesel steklenico domačega žganja in velikan-sko pletenko svežega jabolčnega mošta. Majevci so pretegnili otrdele ude in počasi posedli k mizi. *Dekleta so spet zapela in Drejc je z basom poprijemal... Pesem v hiši je utihnila*«.51

Seveda je bilo nekdanj tudi pri kmečkih opravilih za petje dosti priložnosti. Prislovno ličkanje koruze v tej zvezi je našlo svoje mesto v žirovskem literarjenju, ki pa ni fiktivno, ampak ima zaledje v življenjskih dejstvih: dogodkih in osebah.

⁴⁷ Prim. Marija Stanonik, Žirovska tragedija (O prvi elektriki in še o čem v Žireh), Loški razgledi 27 (Škofja Loka 1980), str. 151-171.

⁴⁸ Rado Jurca, Zgodba o Jurečevih, Žirovski občasniki 12 (Žiri 1992), št. 18, 101: »Pozneje mi je večkrat, ko sva kramljala ob delu, omenil, da je naredil napako, ker ni raje odnesel katerega od onih dveh, ki sta prišla po denar; ta bi tako ostal pri hiši.

⁴⁹ G. Anton Skubic je bil za kaplana v Žireh. Prim. Žirovsko župnijsko kroniko.

⁵⁰ Pesem je daljša, vendar le to kitico je povedal v cerkvi Anton Skubic, kaplan v Žireh, da so mu peli podoknico. Informator: ata, Franc Stanonik, 20. sept. 1981.

⁵¹ Jože Peternej - Mausar, Kratar in Dolinici, Ljubljana 1983, str. 101, 102.

č) **Otroci.** Še na eno pomembno okoliščino je treba tu opozoriti. V letih, ko je bilo zelo razširjeno nabiranje borovnic, je bilo vsaj pri določenih skupinah otrok pri tem delikatnem opravilu veliko petja. Vzeli so za igro, da so se po vrsti izmenjevali s predlogi, katero pesem bi zapeli, praviloma táko, ki so jo znali vsi skupaj ali vsaj večina, drugi pa so se jo lahko tako mimogrede naučili. Tako so prepeli veliko pesmi, morda vse, ki so se jih trenutno domislili, dokler jih pač delo samo ni nagnilo, da so spet razpršili vsak po svoje. To je bilo dvakrat koristno: prvič je bilo bolj kratkočasno, bilo pa je tudi koristno, saj pri petju borovnic niso mogli zobati. Vem pa tudi za primer, ko sta dve sestri zmeraj peli po poti, ko sta se zvečer že napol v temi vračali iz gozda z nabiranja borovnic. Kaj ju je nagibalo k temu? Zavračanje nelagodnih misli v strahu pred temo ali gozdni živalmi, ki sta jih s svojima glasovoma tako rekoč preganjali s poti, potrjevanje sestrške zaveze v skupnih naporih prestanega dne. Težko je reči. Danes se le čudim, kako sta mogli ob težkem tovoru, utrujeni po celodnevem »sihtu«, gredoč po kameniti poti zraven še peti. To zmore samo mladost!⁵²

Tako je orisan kontekst petja na Žirovskem - tako s strani udeleženih oseb v njem kot zunanjih opazovalcev. Diferencirane so po izobrazbi, družbenem položaju in starosti. Iz kronološko podanih primerov se lepo vidi, kako je tudi tod domača pesem izgubljala svoje težišče in se selila k otrokom, kar je eno od znamenj propadanja posameznega folklornega pojava. Prikazane so tudi tiste okoliščine, ki so bile do nedavna specifične za Žirovsko kotlino, in funkcija posameznih vrst pesmi.

II. Tekst - Pevski repertoar na Žirovskem

Pregled Štrekcljevih Slovenskih narodnih pesmi⁵³ je pokazal, da bi se dalo najti k objavljenim pesmim v njegovi impozantni zbirki v Žireh okrog sto (100) različic, in sicer: pri št. 970, 971, 1136, 1224 sl., 1368 sl, 1484, 1589-1591 1638, 1722, 1897, 2242, 2351, 2404, 2655 sl, 2685, 2732, 2787 3400, 3809, 4003, 4100, 4383, 4434 ali 4439, 4450, 4761, 4891, 5043, 5131, 5143, 5979, 6056 sl., 6084, 6250, 6516, 6641, 6968, 7073, 7289, 7480, 7481, 7502-7511, 7551, 7610, 7618, 7663, 7664, 7665, 7666, 7678-7685, 7869, 7939, 8025, 8255, 8264, 8265, 8290, 8292, 8293, 8331, 8440, 8484, 8498 8528, 8636-8637, 8643, 8649, 8651, 8672, 8677.⁵⁴

Razen tega jih sama poznam okrog 120.⁵⁵

1. Prestrežena besedila s terena

»Vem jih dost, sam tu ne vem, a bom sprauu kešna skuz, tak, de ne bi sprauu več jih ukap.« Tako je (v žirovskem govoru) dejal osemdesetletni kmet Tomaž Kavčič.⁵⁶ Hotel je reči: Dosti jih vem, samo tega ne vem, ali bom povedal katero do konca, ne da bi pomešal med seboj besedila različnih.

a) Pripovedna pesem

z motivom Lavdona in s slovansko primero:

*Vsi cesarji in kralji skup se zbrali,
sodbo ostro so držali in tole spoznali:*

⁵² Avtopsija.

⁵³ Karel Štrekelj, Slovenske narodne pesmi I-IV, Ljubljana 1895-1923.

⁵⁴ To analizo sem opravila poleti 1996 spotoma, ko sem prebrala celega Štrekclja zaradi neke druge teme.

⁵⁵ Gl. terenski dnevnik s Koroške, Slovenski narodopisni inštitut Urbana Jarnika, Celovec / Slovenische ethnologische Institut Urban Jarnik, Klagensfurt, 5-17. julij 1999.

⁵⁶ Tomaž Kavčič (roj. 1896), kmet, Ledinica pri Žireh, 27. 4.1976.

*Turk, velika nesnaga,
izgint mora izpred našga praga.
Več ne sme kristjanov dreti,
Bosna se mu mora vzeti.
Naš prijatelj Avstrijan
je za to dovolj močan.
On korajžo ima, ljudi,
pismo pisati veli:*

*V Trst, na Kranjsko Kunov roj,
naj pripravi se na boj.*

*Kunovci so pismo brali,
od veselja poskakali:*

*Hop, poskusil boš Turčin,
kaj je kranjske zemlje sin.
Al' prišel mene si častit,
al' prišel mene veselit?*

*Nisem prišel tebe ne častit,
nisem prišel tud' zajcev ne lovit.*

*Svinčene zrne pokajo,
se Turki z grada vračajo,
cesarske bombe mečejo.*

*Lej, kako mogočen Laudan je,
premagal vse sovražnike.
Dokler beli grad stoji,
naj slava Laudanu slovi.⁵⁷*

Težko je reči, ali je pesem lahko šteti za varianto pesmi *Lavdon*⁵⁸ ali *Lavdon zavzame Beograd*,⁵⁹ čeprav je v njej res motiv Lavdona in belega gradu (= Beograd), vendar ga nadkriljujejo motivi o avstrijski aneksiji Bosne. Vendar pa pesem, tudi taka, kot je, gre na roke Francki Benedik, ki zatrjuje, da tretja varianta v prvem tipu pesmi v Matičini zbirki⁶⁰ ne sodi na področje škofovskoškega narečja: »Dalj ko se bere, bolj se kaže črnovrščina. Možno bi jo bilo umestiti tudi kam na mejo črnovrškega, cerkljanskega in žirovskega narečja.«⁶¹ Tukajšnje besedilo namreč dokazuje, da je bila pesem očitno res znana v tem okolju, saj si žirovski govor in črnovrški govor podajata roke.

b) Balade

- Mlad pastirček kravce pase

⁵⁷ Informatorica: Ivana Žakelj (roj. 1892) Žiri, gospodinja; študentka Mojca Jerala iz Drulovke pri Kranju jo je odkrila in pesem zapisala v Centru slepih in slabovidnih, Stara Loka 32, Škofja Loka. Žal, datum ni naveden, to je bilo v začetku osemdesetih let, ko sem organizirala celo vrsto akcij zbiranja slovstvene folklore.

⁵⁸ Mlada Zora, str. 35–36.

⁵⁹ Prim. Slovenske ljudske pesmi I, ur. Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Boris Merhar, Valens Vodusek, Ljubljana 1970, str. 82–93.

⁶⁰ 14/3 Lavdon zavzame Beograd - A. N. d., str. 83.

⁶¹ Francka Benedik, Nova varianta Pegama in Lambergarja, Slavistična revija 41, 1993, št. 4, 542, op. 11.

*Mlad*⁶² pastirček kravce pase
na zelenem travniku.
Mlad pastirček kravce pase
na zelenem travniku.*

*Mim' pa pride eno dekle,
ki pastirčku govori:
Mim' pa pride eno dekle,
ki pastirčku govori:*

*«Kaj pa delaš tu pastirček,
doma doma pa svatba je.
Kaj pa delaš tu pastirček,
doma doma pa svatba je?»*

*Mlad pastirček nič ne reče,
kar naravnost v hišo gre.
Mlad pastirček nič ne reče,
kar naravnost v hišo gre.*

*Svate je vse pozdravil,
svoje mamice pa ne.
Svate je vse pozdravil,
svoje mamice pa ne.*

*Svatje so ga izpraševali:
«K'tera mati tvoja je?»
Svatje so ga izpraševali:
K'tera mati tvoja je?»*

*«Moja mati je pa tista,
ki na glavi venček 'ma.
Moja mati je pa tista,
ki na glavi venček 'ma.»*

*«Če pa jaz sem tvoja mati,
venček naj v plamen' zgori.
Če pa jaz sem tvoja mati,
venček naj v plamen' zgori.»*

*«Niste imeli samo mene,
imeli ste še druga dva.
Niste imeli samo mene,
imeli ste še druga dva.*

*Enega ste zakopali
pod to skalo skalnato.
Enega ste zakopali
pod to skalo skalnato.*

⁶² *Mlad.* Tu nisem več gotova. Morda sem pela -En ...

*Drugega ste v morje vrgli,
da ga ribe pojedjo.*

*Drugega ste v morje vrgli,
da ga ribe pojedjo.*

*Mene ste v gozd poslali,
da me divja zver požre,
mene ste v gozd poslali,
da me divja zver požre.»*

*Komaj sinko to izreče,
venček že v plamen' gori.
Komaj sinko to izreče,
venček že v plamen' gori.⁶³*

Besedilo sodi v okvir razprav o nevesti detomorilki, kateri je Zmaga Kumer že zdavnaj posvetila samostojno monografijo.⁶⁴ Glede na objavljene variante v njej delujejo žirovske variante zelo obrušeno, tako da je njihovo baladno strukturo mogoče prepoznati iz njih prav s primerjavo z bolj ohranjenimi variantami. Z estetskega vidika pa pesem deluje izčiščeno.

- Dekle prala srajčki dve

*Dekle prala srajčki dve,
prvo prala svojmu bratecu,
drugo prala svojmu ljubemu.
Mimo pride fantič njen,
pa jo vpraša,
komu rajši pereš srajčico,
ali svojmu bratecu,
ali svojmu ljubemu.
Dekle je odgovarjala:
rajši perem svojmu bratecu,
kakor svojmu ljubemu.
Če svojga brateca izgubim,
ga nikdar več ne dobim,
če svojga ljubga izgubim,
drugega dobim (varianta: jih še sto dobim).
Fantič je vzel oster meč,
je odsekal ljub'ci glav'co preč.
Glavca je po morji plavala,
takole je odgovarjala:
Rajši perem svojmu bratecu,
kakor svojmu ljubemu.⁶⁵*

⁶³ Avtopsija.

⁶⁴ Zmaga Kumer, Balada o nevesti detomorilki (Razred za filološke in literarne vede II, Dela 17) Ljubljana 1963.

⁶⁵ Avtopsija.

To je že zelo okleščena varianta pesmi *Dražji je brat od ljubega*.⁶⁶ Medtem ko je to navadna pripovedna pesem, je to žirovsko varianto mogoče prepoznati kot balado. To pomeni, da je brušenje pesmi povzročilo tudi njeno žanrsko prerazvrstitev.

- Grenka smrt

*Grenka smrt na durce trka,
vostra kosa nos s seboj,
mene kliče, kje si Luka,
vstani gori, pejd z menoj.
Luka praše,
kdo tak kljuka,
kdo kej huoče,
naj not gre.
Luka komaj ven pokuka,
se prestraši, de na veka.*⁶⁷*

*Grenka smrt, ne bodi taka!
Pejd no pejd od mene proč,
tam gori na Gorenjskem
?⁶⁸ nadušlev Jaka
že nate prou težko čaka.
Jest nimam časa zdaj umreti,
moram prej kozouc podpreti,
čeule še nabiksati,
klobuk še tud skrtačen ni.
Pa še Jerca moram potolažit,
ko se milo joka,
ko se ostresla⁶⁹ moka.
Smrt pa koso gori dvigne,
Luka ureže kje za vrat,
Luka komaj enkrat migne
pa je opravljen' vse hkrat.*

Tomaž Kavčič je na koncu dodal: *"Tu je stara pesm. Navadno pri Mavsarju, ta 'debeu Mavsar' jo je pel.* Po kateri melodiji, mi ni znano niti jasno. Verjetno pa to ne bo težko dognati strokovnjakom, glasbenim folkloristom.

c) **Ljubezenske**

- Rožic ne bom trgala

*Rožic ne bom trgala,
da bi vence spletala.*

⁶⁶ Venček ljudskih pripovednih pesmi. Izbral, uvod in opombe napisal Jože Gregorič, Celje 1956, str. 20–21.

⁶⁷ *Tako se prestraši, skoraj da ne veka (= joka).

⁶⁸ Iz ritma vrstice se vidi, da je na njenem začetku nekaj manjka.

⁶⁹ -ostresla- = žirovski govor, (= raztresla). Manjka tudi pomožni glagol: je.

*Niso same na ljubo,⁷⁰
po planincih naj cveto.*

*Ako bi jo trgala,
rožca bi umirala,
glavico povesila,
sonce ne bi čakala.*

*Tudi jaz sem rožica
v božji vrt vsajena.
Skrivam se zdaj tu zdaj tam,
trgati se pa ne dam.⁷¹*

- Rožmarin pa uvene

*Rožmarin pa uvene,
z njim spomin bo vzet.
Tudi ti boš nosil
v srcu uveli cvet.*

*Meni na srce bo,
čuvaj ga skrbno,
morda kdaj ob letu
rosno bo oko.*

*Rožmarin pa uvene,
z njim spomin bo vzet.
Tudi ti boš nosil
v srcu uveli cvet.⁷²*

Zapisovalka navaja, da se obe pesmi pojeta, toda za drugo mi melodija ni domača. Bledi vtis imam, da se jo je večkrat slišalo po radiu.

-

*Kmalu doli so prinesli
belo krsto in beli fluor.⁷³*

č) Delovna

- Kolovrat tiho teče

*Kolovrat tiho teče,
Le predi, dekle predi,
prav lepo nit naredi,*

⁷⁰ * verz se zdi nerazumljiv. Ali je pevka res tako navajala, ali jo je zapisovalka slabo razmela. Kdo ve!

⁷¹ Informatorka: Ivana Žakelj (roj. 1892) Žiri, gospodinja; študentka Mojca Jerala iz Drulovke pri Kranju jo je odkrila in pesem zapisala v Centru slepih in slabovidnih, Stara Loka 32, Škofja Loka. Žal, datum ni naveden, to je bilo v začetku osemdesetih let, ko sem organizirala celo vrsto akcij zbiranja slovstvene folklore.

⁷² Informatorka: Ivana Žakelj (roj. 1892) Žiri, gospodinja; študentka Mojca Jerala iz Drulovke pri Kranju jo je odkrila in pesem zapisala v Centru slepih in slabovidnih, Stara Loka 32, Škofja Loka. Žal, datum ni naveden, to je bilo v začetku osemdesetih let, ko sem organizirala celo vrsto akcij zbiranja slovstvene folklore.

⁷³ Avtopsija. Vem, da sem pesem marsikdaj pela v mladosti. Ko sem jo zdaj hotela obnoviti, sta mi vstala iz spomina le ta dva verza. K sreči sem odkrila, da se je ohranila v rokopisnih pesmaricah.

*Kolovrat tiho teče,
naj tovarišica reče,
kar je v nedeljo slišala,
pri nauku v cerkvi svetega
dr dr dr.⁷⁴*

Zdi se, da gre za prepletanje različic več pesmi, delovne Le predi, dekle, predi, žirovske Klekljarske (prim. *dr; dr; dr*) in neke nabožne, ki ji ne znam slediti.

d) Nabožne

- Marija gre v nebesa

*Marija gre v nebesa,
nas vabi za seboj,
saj pojdemo, saj pojdemo
mi radi za teboj.⁷⁵*

- Petelinček lepo poje

*Petelinček lepo poje,
ko bo jutri vel'ka maša,
ko bo Marija v nebesa šla.⁷⁶*

Pesem je znana tudi širše okrog. Zmaga Kumer jo je uvrstila tudi v knjigo *Pesem slovenske dežele*⁷⁷ in tam se dá poučiti, da je v žirovskem okolju ostal od nje le drobec, a prepoznaven.

- Kolednica

-Kako preteklo neogibno prehaja, in se ne vrača, kako so te sledi izbrisljive, zavezane procesom spreminjanja, pa je navsezadnje občutil recenzent sam takrat, ko je bil brez magnetofonske naprave pri roki in mu je informator, star 92 let, preužitkar, ki je komaj čakal na smrt, hripavo in z mujo zapel kolednico. Peli so jo okrog l. 1900 na⁷⁸ Žirovskem vrhu.⁷⁹ Bil je pred dilemo, ali naj informatorja prisili v tak položaj, da si bo mogel besedilo zapisati, ali naj kolednico pusti tako kot je. Kot dih preteklega.⁸⁰

e) Živalska

- Zajčki so skakali

*Zajčki so skakali,
k' so jagra pokopali,*

⁷⁴ Rudolf Kristan (roj. 1903), povedal, 19. 9. 1982.

⁷⁵ Avtopsija. Naučila me babica Marijana Demšar ali mama Marija Stanonik. Zapisala: Ljubljana, 12.8.1995.

⁷⁶ Avtopsija. Naučila me babica Marijana Demšar ali mama Marija Stanonik. Zapisala: Ljubljana, 12.8.1995.

⁷⁷ Zmaga Kumer, *Pesem slovenske dežele*, Maribor 1975, str. 550.

⁷⁸ Domačini bi rekli: v Žirovskem Vrhu.

⁷⁹ Seveda ni nujno, da gre za tisti del Žirovskega Vrha, ki gravitira na Žiri, lahko upravno gre tudi za Gorenjo vas ali Lučine.

⁸⁰ Jurij Fikfak, Niko Kuret, Slovenska koledniška dramatika, Glasnik Slovenskega etnološkega društva letnik? (1988), št. 1–2, str. 67.

*hajli hajli hajlo,
zdaj jagra več ne bo.*

*Lisica je skakala,
k' je jagra pokopala,
hajli hajli, hajlo,
zdaj jagra več ne bo.*

*Medved je pa zatulu,
k' je payreb zamudu
hajli, hajli, hajlo,
zdaj jagra več ne bo.⁸¹*

Ali je kaj v zvezi s panjskimi končnicami, ko lovci nesejo jagra.

f) Šaljiva

*V pondelk je moko sjala
pa je le dremala,
drim drim drim, bi rada delala.
V torč je zamesvala,
pa je le dremala,
drim, drim, drim bi rada delala.
v sredo je v peč devala,
pa je le dremala,
drim, drim, drim bi rada delala.
V četrtk je⁸²*

Se pesem *Žirovska*, ki jo je zložila Darina Konc⁸³ in uglasbil Anton Jobst, zgleduje po *Selski himni* ali se *Selska himna* opira na *Žirovsko*.⁸⁴ Z enakim besedilom in melodijo pejejo tudi Jezerjani svojo himno, le da »na *Žirovskem*« spreminijo v: »na *Jezerskem*«. ⁸⁵ To vsekakor kaže, da je njen melos Korošcem blizu, kar je razumljivo, glede na to, da je njen skladatelj pač Korošec (roj. Kot /Egg pri Šmohorju / Hermagor. Dobro bi bilo posvetiti poseben članek vprašanju, kdo je od koga kaj prevzel.

2. Zapisovanje pesmi

Pred sabo imam enajst rokopisnih pesmaric, od tega jih deset izhaja iz ene rodbine iz obdobja zadnjih trideset let. Koliko bi se jih našlo, če bi sistematično poizvedovala po njih po celi Žirovski kotlini! Vendar je tudi na podlagi razpoložljivih mogoče dobiti dokaj jasno predstavo o postopnem spreminjanju pevskega repertoarja pri mladi generaciji od druge polovice petdesetih let in prvo polovico šestdesetih let.

⁸¹ Avtopsija. Otroška pesem. Zapisala, jan. 1988.

⁸² To pesem je rada zapela naša mama, kadar je bila dobre volje.

⁸³ Žiri in Žirovci v slovenski literaturi (antologija, zbrala in uredila Marija Stanonik, Žirovski občasnik VIII, Žiri 1987, št. 11–12, str. 29. V tej navedbi ima pesem naslov *Žirovska pesem*.

⁸⁴ Prim. pesem v oddaji Slovenska zemlja v pesmi in besedi, Radio Ljubljana, 27. 5. 1980. - O tem dejstvu pričala le ta zapis, konkretno se niti besedila niti melodije prav nič več ne spominim.

⁸⁵ To me je presenetilo na predstavitvi knjige Andreja Karničarja, *Jezerške storije* (Glasovi 15), Jezerško, avgust 1997.

a) Najstarejša v tem opusu je beležka⁸⁶ formata 10, 5 x 16 cm in ima 58 strani. Kot kaže, je vsaj iz leta 1909, če ni še zgodnejša. Na zadnji strani so namreč datumi in stavki: *V noči 14-15 1909. 15 febr. 1909. 22. febr. Pride dne 28. febr. 1909.* Sledi podpis *Marjana Fortuna*. Na prvi strani pa piše *Pesmi!!!!* Spodaj je podpisana *Mici Fortuna*. Nato sta dve kitici, ki delujeta kot vpis v spominsko knjigo. Skrbnejše branje v beležko zapisanih pesmi razkrije, da gre za odlomek ene od njih.

*Človek rad se ne ozira
Vsak le sam zase skrbi
svoje rane si otira⁸⁷*

*Človek rad se ne ozira
Vsak le sam zase skrbi
svoje solze si otira
Svoje rane si hladi*

*Veden spomin
Napisala sestrica
Julka*

Na drugi strani pa je že zapisana prva pesem. In nato si sledijo po vrsti ena za drugo:

Pri potoku⁸⁸

Slanca

Cigani

Vsi so prihajali⁸⁹

Bledi mesec

Rogament!!...

Češka, v srbohrvaščini

Jaz pa pojdem. Zraven podpis: *Marija Grošelj, Staravas št. 17*

Sredi polja! Spodaj podpis: *Miroslava Fortuna*

Ljubezen. Po prvi kitici na str. 12 podpis *Ivanka Grošelj*. Na str. 14 je dopisana z drugo pisavo vrstica: *Le en pogled tvojih oči. Srce je potolažil mi.* Je to razumeti kot varianto? Na koncu pesmi je spet podpisana *Fortuna Miroslava Na zdar*, kar je bil sokolski pozdrav! Ali res že tega leta? In še enkrat umetelni podpis *Miroslava*. Ali je to tudi sokolsko ime?

Ljubila sva se. Občutek imam, da ne gre za peto, folklorno pesem, ampak za ljubzensko avtorsko pesem. Spodaj posebej podpis s kraticama *M. F.* (=Miroslava Fortuna?)

*Nezvesta.*⁹⁰ Različica je v naslovu, saj gre za komaj kaj predelano Prešernovo pesem *Mornar*.

Ptički

⁸⁶ Za fotokopiranje mi jo je pred leti posodila Marija Poljanšek iz Račeve, za kar se ji iskreno zahvaljujem.

⁸⁷ Prepisujem dobesedno, brez manjkajočih ločil.

⁸⁸ Strani ni so označene, označila sem jih sama, zaradi lažje preglednosti gradiva.

⁸⁹ Zraven sta s svinčnikom dopisana odlomka dveh pesmi (*Jaz sem srca tacega./ da ljubim vsacega; moja dekle je še mlada/komaj stara šestnajst let/še štiri leta jo.* Tu se dopis konča.

⁹⁰ Spodaj je z drugo pisavo dopisano besedilce kakor za v spominsko knjigo. Vendar deluje še kot zasnova, ali pa je nedokončano.

Kranjska dežela

Hribček!! Pesem se res začne s Slomškoviim besedilom, vendar ima že v tretji vrstici pripev: *Jaz pa navado očetovo imam/ Ga pijem in pojem vsak dan*. Nato pesem deluje kot neke vrste venček, saj so ji dodane še druge: *Po gorah je ivje⁹¹ v dolini je mraz/ O kje je moj ljubi oh kje sem pa jaz// Tista bo moja k tamle stoji ima/ Skravžlene laske nasmeh se drži.// Tista bo moja k en čevljiček / Krevlja. /Oh jest jo bom meril da bo/ na oba* Sledi pozdrav *Na -zdar*, in to podčrtano. Zadnja kitica bi utegnila meriti na žirovske razmere, saj so se v tem času že začenjale prve čevljarske delavnice.

Romanca

Sam. Z drugačno pisavo kot druge pesmi, na koncu spet pisava kakor prej. Na koncu spet podpis *Prijateljica Miroslava Fortuna*. Spodaj dostavek: *Doklel (sic!) grob me ne pokriva* in vrstica, ki je nerazumljiva

Ljubica. Zadnja kitica te pesmi je zadnja kitica iz Prešernove pesmi *Nezakonski materi*, vendar ni jasno, ali je ta kitica zares del pesmi ali je le izkoriščen prostor, kjer je naslednja pesem res Prešernova, vendar s spremenjenim naslovom *Nezakonska mati!!* Pomislek, ali gre res za to, je ta, da se pesem nadaljuje še na naslednji strani 34, in ne samo na 33, da bi se lahko končala na str. 34. Razen če gre za pomoto.

Nezakonska mati!! Prešernovo besedilo je deloma prenarejeno, a ne veliko.

Rože. Podpis: *Govekar Ivanka*

Prevara. Na str. 38 je nekdo zgoraj dopisal *Fatamorgana*.

Le poglejte ljudje /Kaj je samski stan

Deklica in roža. Spodaj podpis *Miroslava Fortuna*

Pesem brez naslova

Tedaj. Ali se pesem res poje?

Pesem brez naslova.

Minil je dan

To ti danes šepetajo. Kdove, ali se pesem res poje?

Ciganka

Brez zamere. Podpis: *Miroslava Fortuna*

Pesem brez naslova.

Solze. Pesem ima vključeno isto besedilo kot je bilo napisano na prvi strani. Zraven na zadnji strani (58) dodani dve kitici. Ena, mislim, da je iz ene Prešernovih pesmi, druga je tudi znana, vendar ne vem, kdo je njen avtor.

Ta beležka ima torej zapisanih 32 pesmi. Nekaj od njih zanesljivo folklornih, vseh pa mogoče ne poznam, ali pa niti niso folklorne.⁹² To je odprto vprašanje. Pesmi so verjetno pisane po posluhu. To sklepam iz tega, ker se pojavljajo napake, ki jih je mogoče pripisati slabemu slisanju.

b) Prvi od zvezkov, ki si sledijo iz naše družine, je karirasti zvezek za računstvo. Rabila sem ga v 3. razredu. To se vidi po »vidijih«, s katerim je učiteljica zaznamovala pregled nalog in šolskih vaj. Kako je prišel sestri Bredi v roke, ne vem. Prva zapisana pesem v njem je verjetno neka popevka iz konca petdesetih in v začetku šestdesetih let, naslovljena kot *Predraga*. Zapisana je kar sredi računov, na koncu neke tihe vaje in druge šolske vaje, pred učenjem rimskih števil. Potem je na vrsti besedilo popevke

⁹¹ Ločil namenoma ne dodajam, ampak se zvesto držim predloge.

⁹² Beležko hrani Marija Poljanšek, Račeva, p. Žiri. Za rabo mi jo je dovolila fotokopirati. Hvala ji!

Bona sera in mešano besedila popevk in ljudskih pesmi: *Goreči ogenj, Spomin na maj, Lunca je videla, Ko prideš k meni, Če vinček govori, Ko tavam po dežju, Očetova arija, V dolini stoji tihi,*⁹³ *O Celje ti mesto moje, Na valovih Save, Vandrat, Oj divni Marjane, Ko bi vedla da me ljubiš, Tulipan-jorgovan, Slovensko dekle, Tiha luna, Na rivi, Noč je,*⁹⁴ *Bledi mesec, Naš dedek se smehlja, Qe sera, Tam gor, Ne čakaj na maj, Šimel požentiva, Samo jednom se ljubi, Ta tvoja ruka mala, Dalmatinska,*⁹⁵ *Kad zablista mjesac, Pesem gorouja, Pij le bratec pišic!, Roma, Prelepa Gorenška,*⁹⁶ *Ko boš prišla na Bled, Le pridi draga, Ulica je temna, Ciganski tabor, Princeska, Bila sva mlada ko preko mosta.*⁹⁷

Tu so večinoma pesmi, ki so postale popularne s predvajanjem po radiu. Niso samo slovenske, besedilo je bilo še mogoče prepisati v tedanji srbohrvaščini, druge pa so bile sprejemljive le v prevodu (*Qe sera, arija Očetova volja?*) Vseh skupaj je tu prepisanih 42 besedil. Po vrsteh so besedila narodnozabavnih ansamblov, popevke, izjemoma je celo operna arija med njimi. Skratka tu gre za besedila s posredovanjem radia. Posebno so bili tedaj priljubljeni četrtkovi večeri na radiu Ljubljana.

c) Drugi je črtast zvezek s trdimi rjavimi platnicami in etiketo za šolski zvezek, a očitno namenjen samo za pesmi. Na njem je podpis *Stanovnik Breda Pesmi*. Pesmi so zapisane z lila tinto, ki je narejena iz tintnega svinčnika, zato je lepo lila. Naslovi po zaporedju v zvezku: *Adijo pa zdrava ostani, Al me boš kaj rada imela, Budi se lepi slavčev maj, Bleda luna, Čez tri gore čez tri vode, Čuk se je oženil, Čevljarska* (Končeva!), *Dekle je po vodo šlo, Dekle prala srajčki dve, Dekle na vrtu rožce sadi, Dobro jutro zlato jutro* (Tu je očitno zmanjkalo črnila v lila barvi. Odtlej bo vse v modri barvi in z nalivnikom.), *Dober večer, ljubo dekle, Dekle, Dekle odšla je z drage domovine, Eno pesem čem zapet, En hribček bom kupil, Fantje se zbirajo, Geslo, Imam tri ljubice, Jaz bi rad ardečih rož,*⁹⁸ *Jaz sem Kranjčičev Jurij, Je pa davi slanica padla, Ko boš na rajžo šel, Kje so moje rožice, Kje so tiste stezice, Ko bi jaz vedla, Ko pomlad cvetoča pride, Ko ptičica na tuje gre, Ko so fantje proti vasi šli, Kmetič na svetu veselo živi, Kaj boš z mano hodil* (Navadno se verz glasi: *Kaj boš za mano hodil*), *Knezov zet, Kako je krasno to jutro, Kaj pa dekle tukaj delaš, Kaj pa ti pobič, Kako bom ljubila, Kleklarska, Karanje, Ljubim jo, Ljubljanska himna, Lani sem možila se, Lepo mi poje črni kos, Le sekaj smrečico, Lipa zelenela je, Ljupca moja oj kod sinoči, Ljupca povej, Luna sija, Lovčeva nevesta, Lovec, Ljubau, Lahko noč, Milotinke, Mati, Meni se dekle smili, Moja Urša, Moj dom, Mama, Marjana, Marijana, Mučeniki*. Ta pesem je v zvezku zadnja. Pod njo je datum 12. V. 58 (= 12. maja 1958). V pesmi sami pa je naveden datum 18. maj: *»In minil je 18. maj/In trak smo dali nazaj/ Srečni smo sedaj/ Kjer» konec boleznij je zdaj*. Pesem je prirejena po melodiji tedaj zelo priljubljene *»Se spomniš dve leti nazaj/ ko v cvetju smehljal se je maj-* in opisuje strah pacientk pred operacijo in bolečine med njo na Otorinolaringološkem oddelku v kranjski bolnici. Kaže, da je lastnica zvezka pesmi v ta zvezek prepisovala po nekem sistemu, saj tečejo

⁹³ Pesem je prepisano še enkrat za pesmijo Roma in pred pesmijo Prelepa Gorenška, a je potem narahlo prečrtana, ker je očitno šlo za pomoto.

⁹⁴ Nekdo (le kdo bi to bil?) je zraven navihano dopisal: ko bredda spi. Seveda bi moralo biti z veliko: Breda.

⁹⁵ nato je z drugo pisavo na dveh straneh opisana -teorija poljubov-, in to s pravopisnimi napakami.

⁹⁶ Ni napaka tu, ampak že v predlogi manjka -j- v naslovu.

⁹⁷ Tu služi za naslov prvi verz pesmi, ker nima naslova.

⁹⁸ Narečno besedišče se pojavi v teh zapisih le izjemoma.

⁹⁹ -kjer-, pravilno: ker.

po abecednem redu. Prišla je do črke M, potem pa je nehala. Zakaj? Breda je bila stara osemnajst let, ko je nehala zapisovati pesmi, a ni znala pojasniti, kaj bi bilo temu vzrok,¹⁰⁰ saj zvezek še ni poln. A očitno se vanj ni več vpisovalo pesmi, saj so ga potem rabili otroci za vaje v računstvu ali za igro.

č) Pisava v naslednjem zvezku pripada Cirilu Stanonik. Karirast, za računstvo. Kaže, da je bil poškodovan, saj manjkajo platnice in morda tudi kaj listov. Ali pa je bil prej uporabljen za kaj drugega in so bili zato popisani listi odtrgani, da so prazni ostali za pisanje pesmi. To je bil čas varčevanja in stiskanja na vseh straneh. Zgolj naključje je, da je na preostalih štiriindvajsetih straneh zapisanih z drobno pisavo tudi 24 pesmi, zvrstno zelo pisana bera. Pesmi so pisane z lila tinto, ki jo je Ciril rad sam delal iz tintnih svinčnikov. Pisano še s peresom. Breda je povedala, da sta z bratom eden pred drugim malo skrivala, katere pesmi vpisujeta vsak v svoj zvezek. Kako si je to mogoče razložiti? Da sta zapisane pesmi razumela kot vsaj posreden izraz svojih lastnih čustev. Pesmi po vrsti: *Nevihita zunaj je bila, Ljubim jo* (Pisava izjemoma z modrim črnilom.), *Visoko vrh Triglava, Kako je krasno to jutro, Vrtnar, Milo tihe, Prišel sem prek vas, Ni naslova* (Z modrim tintnim barvnikom nekdo dopisal: Za pisati v pismu.), *Budi se lepi maj, Lovčeva nevesta, Tvoj prvi poljub, Zapuščeno, Nezakonska mati, V živlenu sreče, Zvezde žarijo, Zlati časi, Mati, Odpotujoči, Oj vijole, Pjesma ljubavi, Počiva jezero v tihoti ...*, *Dekle odšla z drage domovine, Na vasi, Lahko noč*.

V zvezku je tudi listek z naslovom *Se spomniš dve leti nazaj* in s celotnim besedilom pesmi, ki je bila v času zapisovalčeve mladosti zelo priljubljena.

d) Naslednji zvezek, v katerega je Ciril Stanonik zapisoval, ali še bolj verjetno prepisoval pesmi, je lepo okrasil. Na naslovnici se je v okvirček samo podpisal Stanovnik Ciril, a nekdo se je pozabaval in dopisal, ali je bil to celo sam: Stanovalec Ciril. Po srbsko ali hrvaško stanovnik utegne pomeniti stanovalec, prebivalec. Ali to pomeni, da je pesmi prepisoval kot vojak. Treba ga bo vprašati! Na prvo notranjo stran je najprej narisal poševno tri črte: dve z rdečim in eno z modrim barvnikom: Nanje je naslonil naslov: Zbirka slovenskih narodnih pesmi. Sledijo pesmi, spet po abecedi Saj se začne prva s črko A: *Adijo pa zdrava ostani, Al me boš kaj rada imela, Čez tri gore čez tri vode, Čuk se je oženil, Dekle je po vodo šla!, Dekle moja, Dekle na vrtu zelenem sedi, Delaj, delaj dekle pušlec, Dober večer ljubo dekle, En hribček bom kupil, En starček živel, Fantje po pol' gredo, Fantje se zbirajo, Imam tri ljubice, Jaz bi rad erdečih rož,*¹⁰¹ *Kaj pa dekle tukaj delaš, Kaj pa ti pobič, Kako bom ljubila, Jaz sem kraličev*¹⁰² *Jurij, Je pa davi slanica padla, Ko boš na rajžo šel, Kje so moje rožice, Kje so tiste stezice, Ko bi jaz vedla, Ko pomlad cvetoča pride, Ko ptičica na tuje gre, Ko so fantje proti vasi šli, Lani sem omožil se, Lepo mi poje črni kos, Le sekaj, sekaj smrečico, Lipa zelenela je, Ljubca moja, oja*¹⁰³ *kod si sinč hodila, Lubca povej, Luna sije, Majolka bod' pozdravljen, Moj očka ma konička dva, Moja kosa je križavna, Moje dekle je še mlada, Mrzel veter tebe žene, Na goro na goro, Naš maček je ljubco imel, Ne bom se možila, Nikar,*¹⁰⁴

¹⁰⁰ Povedala je, da jih je prepisovala iz raznih koledarjev, največ Mohorjevega in morda iz pratik in koder je pač naletela nanje. Podrobnosti je že pozabila. Telefonski pogovor, 18. 8. 1999.

¹⁰¹ Vidi se, da je zlogotvorni -r- delal zapisovalcem težave. Breda ga je zapisala kot ar (ardečih rož), tu je polglasniška barva fonema -r- zaznamovana z -er-.

¹⁰² Kranjčičev Jurij je tu postal za izgovor bolj enostaven *kraličev*.

¹⁰³ Pomotoma je izpuščena črka. Pravilno: sinoč.

¹⁰⁴ Tu gre morda za pomotoma izpuščeno zadnjo črko -r-.

nikar, se me ne boj, Nmau čez izero, Od kod si dekle ti doma, Odpiraj, dekle kamrico, Oj zmeraj vesel, Pozimi pa rožce ne cveto, Pod klančkom sva se srečala, Pojdam v rute, Pojdem na Štajersko, Prelepa je trnovska fara, Prišla bo pomlad, Rože na vrtu je plela, Sinoči je pela, Slišal sem ptičko pet, Snoči sem na vasi bil, Soča voda je šumela, Sonce čez hripček¹⁰⁵ gre, Spomladi se vse veseli, Škrjanček poje žvrgoli, Tam gori za našo vasjo, Tam na vrtni gredi, V hribih se dela dan, Vsi so prihajali, Zabučale gore, Lubljenu ... (Zdi se, da gre za vzorec ljubezenskega pisma, prepisanega kdove od kod.), Vzorec sklepnega pozdrava in hudomušna igra, Pesem dopisana očitno pozneje, s kemičnikom.

V pesmi je vložen tudi list z odlomkom pesmi *Graččakov vrtnar*; toda manjka ji sprednji in zadnji del. Pisava je prav tako Cirilova. To kaže, da je bila pesem očitno priljubljena in so si interesenti zanjo besedilo izposojali in podajali. Prav lahko, da se je še pela.

e) Sledi zvezek, ki mu ne morem več prisoditi lastnika. Od kod mi je prišel ta zvezek v roke, ne vem. Morda sem ga pozabila komu vrniti. Je bila to sošolka Mojca Filipič z Ledinice? Pisava me spominja nanjo. Zvezek je poškodovan, saj mu manjkajo platnice in vsaj en list, ker se pesem začne nekje v sredi in nima naslova. Gre za svojčas zelo popularno: *Bila sva mlada oba*. Po številčenju se vidi, da manjka le prvi list, saj ima naslednja, prva pesem z naslovom ob sebi zaporedno številko 3. Vrstni red besedil pesmi in popevk: */Bila sva mlada oba/, Ciganka, Zakaj spomini,*¹⁰⁶ *Ob tihi večerni uri, Prelepa Gorenjska, Čolnič, Plovem k srebrnemu mesecu, Rad odhajam gor v planine,*¹⁰⁷ *Se spomniš dve leti nazaj, Savinjska dolina, Predraga deklica, Ne čakaj na maj, Ja sam mladi Dalmatinac, Adijo pa zdrava ostani, Rdeči nagelj, Pod klančkom, Plavolasa*¹⁰⁸ *deklica, Čuj deklica, Mornar, Rožnato pisemce, Mati, Marina,*¹⁰⁹ *Marina, Čujte me čujte, Kesera sera, Zvončki in trobentice, Prišla je pomlad, Naš orkester, Tipi - tipi - tipso!, Spomin, Marina,*¹¹⁰ *Orglice, Kolorada, Srebrni mesec, Pesem za dinar, K.sera, sera, U pola dva,*¹¹¹ *Adio Marija, Alavju bejbi,*¹¹² *Pisemce, Vera,*¹¹³ *O. O. Rozi, V soboto zvečer, Bled, Vandrovček, Na zapravljančku, Šoferska polka, Bele ladje.*

f) V zvezku, zavitem kot je bilo svojčas v navadi za šolsko rabo, z obvezno packo od tinte, sicer pa brez obveznega naslova spredaj, je na prvi strani znotraj zapisano: *Slovenske narodne pesmi in domače popevke. Stanonik Marija*. Kdaj je to bilo, se da dokaj dobro ugotoviti po besedilih *O Lajki*¹¹⁴ in *Naš tabor*: Lajko so poslali v vesolje 1958. leta s Sputnikom II.¹¹⁵ Nekaj potem je morala pri nas nastati popevka o njej. Drugo je sfolklorizirana taborniško pesem, ki smo jo peli ob tabornem ognju v zdravstveni koloniji v Portorožu po 6. razredu in v zdravilišču na Debelem Rtiču, kjer sem bila v počitnicah po 7. razredu, torej v začetku šestdesetih let. Naslovi: *Moja dekle*

¹⁰⁵ Pravopisna pomota in napaka.

¹⁰⁶ Nekdo popravil v smislu, da je naslov samo Spomin.

¹⁰⁷ Nekdo popravil v smislu, da je naslov Klic z gora.

¹⁰⁸ Popravek v: Zlatolasa.

¹⁰⁹ Štiri vrstice pesmi so sicer prečrtane, vendar se ne ponavljajo v naslednjem besedilu iste pesmi.

¹¹⁰ Besedilo v tedanji srbohrvaščini.

¹¹¹ Besedilo v tedanji srbohrvaščini.

¹¹² Fonetično zapisano: I love you, baby.

¹¹³ Besedilo v tedanji srbohrvaščini.

¹¹⁴ V zvezku je Lajka pisana še z malo: lajka.

¹¹⁵ Za podatke se zahvaljujem Milanu Adamiču Orožnu, ki je pogledal v Encyclopaedia Britannica.

je še mlada, Tam dol na ravnem polju, Veseli pastir, Mrzel veter, Kje so stezice, Dekle je po vodo šla, Snoč pa dav' je slanica padla, Na mostu, Zlati časi, Popotnik, Ko ptičica sem pevala, Kmetičeva, Slovensko dekle, Mati piše pismo belo, Mati zakliče, O lajki in satelitu, Mornar, Mica mi je lonec dala, Naš tabor, Jaz pa pojdem na gorenjsko, Dolenjska, Tri ptičice, Hej Slovani, Slovenski smo fantje, Spet vandram s kitaro po svetu, Drobnopisec, Prid na drev', Klic zgora, Prelepa gorenjska, Ko lovec je na štoru spal, Orglice, Slovo, Pod oknom, Svarilo, Njega ni, Izgubljeni cev, Planinska, Prišla bo pomlad, Kukavica, Gozdič je že zelen, Domovini, Kranjski¹¹⁶ fantje, V ljubem si ostala kraji, Na jezeru, Odkod si dekle ti doma?, Po cesti gre, Nezvesta, Visoka je gora, Čuj sinko moj, Pri ljubci na potokih, Zima, V planini je kajžica, Se spomniš dve leti nazaj, Mati, Visoko vrh Triglava, Zvezde žarijo, Tvoj prvi poljub, Zapuščena, Nezakonska mati, V življenju sreče, Odpotujoči, Lahko noč, Počiva jezero v tihoti, Dekle odšla z grada domovine, Na vasi, Nevihita zunaj bila, Ljubim jo, Kako je krasno to jutro, Vrtnar, Prišel sem prek vasi, Milo tihe, Zvezdice.

Iz seznama besedil se vidi, da ne gre strogo za folklorne ali ljudske pesmi ali popevke. Vmes so tudi šolske in priložnostne, pobrane kdove od kod, ki so (mi) pač prišle v uho ali pa so bile na splošno priljubljene, bodisi zaradi besedil ali melodije. Ne spominjam se več dobro, a sklepam, da sem marsikatero besedilo zapisala na pamet, veliko pa sem jih verjetno tudi od kod prepisala. To se dá lepo dokazati pri besedilih v naslednjem zvezku.

g) *Slovenske narodne pesmi in popevke. Stanonik Marija.* To je napisano na prvi strani navadnega črtastega zvezka, medtem ko so platnice ostale prazne in tudi zavite niso. Je bilo to na koncu osnovne šole ali kmalu v srednji šoli? Vsekakor v prvi polovici šestdesetih let.

Al me boš kaj rada imela, Budi se slavčev maj, Bleda luna, Ciganska, Čez tri gore čez tri vode, Čuk se je oženil, Čevljarska, Dekle prala srajčki dve, Dekle na vrtu rožce sadi, Dobro jutro zlato jutro, Dober večer, Ljubo dekle, Dekle, Eno pesem čem zapet, En hribček bom kupil, Fantje se zbirajo, Geslo, Imam tri ljubice, Jaz bi rad rdečih rož, Jaz sem Kranjičev Jurij, Ko boš na rajžo šel, Kje so moje rožice, Ko bi jaz vedela, Ko pomlad cvetoča pride, Ko ptičica na tuje gre, Ko so fantje proti vasi šli, Kmetič na svetu veselo živi, Kaj boš z mano hodil, Knezov zet, Kaj pa dekle tukaj delaš, Kaj pa ti pobič, Kako bom ljubila, Klekljarska, Ljubim jo, Ljubljanska himna, Lepo mi poje črni kos, Le sekaj, sekaj smrečico, Lipa zelenela je, Ljubca moja, oj kod si snoč hodila, Ljubca povej, Lovec, Lovčeva nevesta, Lahko noč, Ljubav, Meni se dekle smili, Moj dom, Mama, Moj fantič je prijezdil, Goreči ogenj, Lunca je videla, Ko pride k meni, Če vinček govori, O Celje ti mesto moje, Naš dedek se smehlja, Pij le bratec pij, Šimel poženiiva, Očetova arija, V dolini stoji tihi, Na valovih Save, Vandrat, Slovensko dekle, Tiha luna, Pesem gorovja, V dolini stoji tihi, Moj nagelj, Čez zelene trate, Oh, oh Rose, Domotožje, Možila bi se rada, Deklica se ozira, K sosedu grem gledat, Čuj deklica, Spomini, Oj zapoj, zapoj, Deklica, Mak je vzcvetel, Pod Okrešljem, Kraguljčki zvonijo, Gorska dekleta, Vasovanje, Jutro se prebuja, Podmladna, Stari zvonik.

Ostal mi je bled vtis, primerjava besedil pa potrjuje, da gre najprej za prepise iz sestrinega zvezka.¹¹⁷ Vendar ne gre za čisto suženjsko prepisovanje. Vmes je nekaj

¹¹⁶ Na vrhu je dopisano Slovenski, vendar Kranjski (fantje) niso prečrtani.

¹¹⁷ Gre za zvezek Brede Stanonik in je v tem razdelku predstavljen pod črko c).

izpuščenih besedil: *Adijo pa zdrava ostani, Dekle je po vodo šla, Dekle prala srajčki dve, Dekle odšlo z drage domovine, Je pa davi slanica padla, Kje so tiste stezice, Kako je krasno to jutro, Karanje, Luna sije, Mati. Zakaj sem jih izpustila? Zato, ker jih je najti že v prvem zvezku,¹¹⁸ medtem ko mi obe različici popevke *Marjana* gotovo nista bili vseč, besedilo *Mučeniki* pa je čisto prigodna in se me prav tako ni dotaknilo. Sem in tja sem si že dovolila tudi kak pravopisni popravek, npr. *Kleklarska* > *Klekljarska*, *Ljupca moja...* > *Ljubca...*, *Ljupca povej* > *Ljubca...* Pri nekaj besedilih je zamenjan vrstni red. To kaže, da sem pri njih oklevala, potem sem jih pa sem se le odločila tudi zanje. Vendar je to držalo le do črke M, pri kateri se je Bredino zapisovanje pesmi ustavilo. Moje zapisovanje pa se je kljub temu nadaljevalo, tako da je tudi za zvezek cel napolnjen, seveda pa ne več po abecedi naslovov, ampak kakor je pač nanese, kar se lepo vidi iz predstavljenega seznama. Veliko je besedil iz radia, ki so bila objavljena v tedanjih tednikih, prepisovale pa smo si jih tudi sošolke med seboj.*

h) *DEV* [= Družbeno estetska vzgoja] *Stanonik Marija 8. b.* je napisano na blede lila ovitku zvezka iz šolskih dni. Ali je ostal prazen ali so listi s snovjo iztrgani, kdo ve! Vsekakor je to eno od znamenj racionalnosti tistih časov. Kdo ve tudi, zakaj je v njem zapisanih le nekaj besedil. Skleпам, da z nalivnikom, medtem ko sta prej omenjena zvezka vsa s kemičnikom. Vendar kljub temu mislim, da sta kronološko zgodnejša.

Sladki opoji, Dekle se ozira tja v gore, Na pohorski livadi, Planinski pozdrav, Hodil po gozdu sem, Savinjska dolina, Micka ustani, Tam za goro.

i) Pač pa je cela napolnjena z besedili beležka formata 12 x 18 cm, ki je na platnicah samo podpisana. Iz naslovov se vidi, da gre za srednješolsko obdobje, ko je v dijaškem domu v Kranju okolje naredilo svoje in je srednješolko očaralo že tudi kakšno angleško besedilo.

Vrtenje plošč po zvočniku je bila redko dovoljena zabava med učnimi urami, časopisi pa so v prid svoji nakladam objavljali besedila domačih in tujih popevk.

Rožnato pisemce, Zlatolasa deklica, V Kolorado, O, O, O, I love you baby (v angleščini), *Pomladna, Spomin, Bele ladje, It's now or never (O sole mio), Moja dolina, Večer v planinah, Ne prižigaj luči, Prodajalka vijolic, I'll be home, Golobček, Vaša melodija, Tiha sreča, Moj Peter, In ladja pride (Pirejski dečki), Deček iz planin, Princeska, Ko boš prišla na Bled, Roma, Ne čakaj na maj, Ke sera - sera, Valček za mami, Vsak dan, Tulipan - jorgovan, Oj divni Marjane.*

V tej beležki so še ohranjeni izstrižki popevk, verjetno iz tedanjega TT (= Tedenske tribune) ali od kod drugod. *Monte Carlo* (besedilo: Tugo Klasinc), *»Vrni mi«* (glasba: Stane Manči, besedilo: Bogdan Gjud), *Ne užigaj luči v temi* (glasba: Jože Privšek, besedilo: Gregor Strniša), *Bele ladje* (glasba: Mojmir Sepe, besedilo: Andrej Žitnik), *Melodija* (glasba: Mojmir Sepe, besedilo: Tugo Klasinc). Presenetljivo veliko je srbohrvaških besedil: *Ti nisi došao, Jednog sunčanog dana* (to je prvi verz, sicer je pesem brez naslova), *Nočas u luna parku, Stanica v predgradu.*

Vsega skupaj je v navedenih zvezkih 480¹¹⁹ vpisov, a nekaj manj besedil pesmi in popevk, saj je veliko pesmi zapisano po večkrat. Vsak lastnik zvezka si je hotel zapisati

¹¹⁸ Prim. tu odstavek s črko Đ.

¹¹⁹ Če sem prav štela.

tista besedila, ki so mu intimno kaj pomenila, čeprav je na to vplivala tudi moda in popularnost posameznih besedil, pa naj gre za klasično folklorna, sfolklorizirana ali popevke. Primerjava med priložnostno najdbo iz začetka 20. stoletja in zvezki iz srede istega stoletja kažejo precejšnje razločke v interesu do njih. Gradivo v zvezkih iz tega obdobja pa daje lep vpogled v postopno prehajanje interesov od zapisovanja folklornih/ljudskih pesmi v drugi polovici petdesetih in v šestdesetih letih k popevkam, tudi tujim, zlasti angleškim. To je tedaj pri mladih lahko pomenilo tudi neke vrste prikrito obliko upora proti danim družbenim razmeram.

Za konec pa še posebne vrste posladek, za katerega je poskrbela 9-letna deklica.

Gre za zvežček, ki je nekaj posebnega. Formata 7 x 8 cm, je otroško preprosto zvezan na roke z dvema vbodoma šivanke v razmiku 5 ali 6 cm. Ne vidi se dobro, ker je na zgornjem delu pritrjen lepilni trak, pod katerim je skrit vozec. Tako je zvezanih skupaj (7) sedem pravokotnih lističev 14 x 8 cm, da ima zvežček znotraj skupaj 12 listov ali 24 strani, ki so tudi oštevilčene, vendar se štetje začne že na notranji stran platničk, tako da to štetje nanese 25 strani, medtem ko notranja stran platničke zadaj ni več oštevilčena. Za platničke služita zunanja lista. Hrbtna stran je cela pobarvana s suho rdečo barvico, spredaj prav tako z rdečo, le da je vmes moder pas, prav tako s suho barvico, v obliki mavrice. Na njem je napisan naslov: PESHICE in z manjšimi prav tako velikimi črkami podpis: METKA STANONIK. Na prvi (po Metkinem štetju in številčenju na 2.) strani znotraj je še enkrat naslov: PESHICE in ime METKA STANONIK. Naslov je napisan na rumenem ozadju s suho barvico, ime in priimek pa na oranžnem, oboje z rdečo barvico flomastrom. Izza pasu z imenom in priimkom sveti sonce z rumenimi žarki, so pa tudi rdeči. Potem je valovita črta v turkizni barvi, kar bi lahko pomenilo tudi reko in v tem polju do dna zvežčiča je v različnih položajih: pokončno in ležeče ali postrani narisanih sedem otrok. Morda kot da plavajo. Sledi vsebina, ki je sistematično razporejena po načelu: na levi strani besedilce, na desni sličica.

a) Str. 3, 4: Najprej prva kitica nagajivke, ki je znana v Žireh LIPE PIPE DOBER / MOŽ JAJCA NOSI/ KOT KOKOŠ.¹²⁰ Na desni strani je sličica - očitno - Lipeta, suhega dolgina v zelenih hlačah in modrem puloverju. Iz zadnjice mu letijo jajca naravnost v cajno, druga zraven jih je pa že zvrhana.

V nadaljevanju si Metka pomaga z imenitno knjigo za odrasle in otroke *Pojte, pojte, drobne ptice...*¹²¹

b) Str. 5, 6: JANEZ BANEZ BOBKOV / SIN HIŠO ZIDAL IZ ČREPIN.¹²² Spet je besedilce z desne strani (str. 5) ilustrirano: neke vrste stolp rdeče barve, na njem posoda (oranžne) in do njega je pristavljena (v rjavem) lestev. Ribica je poenostavljena, zelo ustvarjalno samostojna kopija risbe v knjigi¹²³

¹²⁰ Jaz jo poznam v varianti. Lipe pipe, / dober mož, / nese jajca kot kokoš. // Dol počepne / kap nar'di/ gar ustane, / zasmrdi.

¹²¹ *Pojte, pojte, drobne ptice*, preženite vse meglice (slovenske ljudske pesmice za otroke), Izbrala in uredila Kristina Brenkova, Ljubljana 1971.

¹²² Besedilce je enako tistemu iz knjige *Pojte, pojte, drobne ptice*, / preženite ve meglice, Ljubljana 1971, str. 54; le da pri zadnji besedi manjka črka -j.

¹²³ *Pojte, pojte, drobne ptice*, preženite vse meglice (slovenske ljudske pesmice za otroke), Izbrala in uredila Kristina Brenkova, Ljubljana 1971, str. 55.

c) Str. 7, 8: POJTE POJTE / DROBNE PTICE / PREŽENITE / VSE MEGLICE / DA BO SIJALO SONČECE/ NA MOJE DROBNO SRČECE.¹²⁴ Pesmica je ilustrirana na desni strani. Drevo je v rjavem, tla so zelena, okrog drevesa pa štiri ptice, dve v rjavem in dve v črnem, kljunčke pa imajo vse rumene. Besedilo je, vse tako kaže, naslonjeno na knjigo z enakim naslovom.¹²⁵ Le da je brez ločil in verzno drugače organizirano. Morda tudi zato, ker je bilo premalo prostora za dosledno posnemanje iz knjige. Tudi tu je risbica otroško poenostavljena, a zelo učinkovita.¹²⁶

č) Str. 9, 10: MAJHNA SEM BILA / PIŠKE SEM PASLA /PIŠKE SO ČIVKALE / JAZ SEM PA RASLA. Besedilo je na splošno znano tudi v Žireh, a p redvidevam, da ni zapisano na pamet. Tudi tu je besedilce prav prepisano, manjkajo le ločila. Ilustracija na desni pa je enkratna, a se da prepoznati, da je posneta po ilustraciji v omenjeni knjigi *Pojte ...*¹²⁷ Predstavlja punčko v oranžnem puloverju in temnordečem krilu. V rokah ima palico, saj pase piške; deset jih je mogoče naštet. Prava umetnija, sličice sploh ni mogoče ustrezno opisati.

d) Str. 11, 12: TRARARA TRARA / POŠTO PELJE / REPA KORENJE/ SLABO ŽIVLJE-NJE/ REPA ŠE ŠE /KORENJA PA NE. Tudi tu ni ločil, v drugi vrstici je v omenjeni knjigi glagol »pelja«,¹²⁸ tu pa »pelje«, kar je glede na naslednje vrstice/verze še bolj smiselno. Mislim, da je bil deklici glagol »pelje« bolj domač in ga je zato uporabila, da ni šlo za pomoto, niti ne za zavestno ustvarjalno predelavo. Ali pač? Namreč tudi genitiv »korenja« namesto »korenje« kaže na njeno zavestno oblikovanje. Saj se v tej obliki zadnji dve vrstici da razumeti v smislu odgovora pri mizi: Repe bi še, korenja pa ne več. Na desni je poštni voz s poštarjem, ki trobi na trobento, na vrhu poštnega voza je košara z repo in korenjem. Izredno slikovita sličica, a je prepoznavni posnetek ilustracije v omenjeni knjigi.¹²⁹

e) Str. 13, 14: Mama POSLUŠAJTE / KAJ JAS RADA JEM /ŠTRUKELCE SKUHAJTE / TISTE RADA JEM. Tudi tu ni ločil in strešica na š je po nesreči izpadla, in zaimek v prvi osebi ednine je zapisan fonetično (»jas«), drugače je besedilce ustvarjalno predelano, tako rekoč nova varianta. V knjigi je zapisano: Mamca, poslušajte, / kaj vam povem: / štrukelce skuhajte, / tiste rada jem.¹³⁰ Ilustracija na desni deluje litotično, a je barvno učinkovita: suhljata deklica v oranžnih ozkih hlačah in zelenem puloverju stoji ob mizi (v rjavem), z rokami drži za skledo (v temnomodri barvi), v kateri so gotovo štruklji.

f) Str. 15-16: NEHAJ NEHAJ/ KAJ ŠE ZMEROM JOČEŠ/ ČE BOŠ NASMEHNILA / TI NATROSIM LEŠNIKOV/ MAMA TI JIH BO /DALA KO JIH BOŠ/ POZOBALA NATRO-

¹²⁴ Pojte, pojte, drobne ptice, preženite vse megllice (slovenske ljudske pesmice za otroke), Izbrala in uredila Kristina Brenkova, Ljubljana 1971, str. 12.

¹²⁵ Pojte, pojte, drobne ptice, preženite vse megllice (slovenske ljudske pesmice za otroke), Izbrala in uredila Kristina Brenkova, Ljubljana 1971.

¹²⁶ Pojte, pojte, drobne ptice, ... str. 13.

¹²⁷ Pojte, pojte, drobne ptice, preženite vse megllice (slovenske ljudske pesmice za otroke), Izbrala in uredila Kristina Brenkova, Ljubljana 1971, str. 26–27.

¹²⁸ Pojte, pojte, drobne ptice, preženite vse megllice (slovenske ljudske pesmice za otroke), Izbrala in uredila Kristina Brenkova, Ljubljana 1971, str. 32.

¹²⁹ Pojte, pojte, drobne ptice, preženite vse megllice (slovenske ljudske pesmice za otroke), Izbrala in uredila Kristina Brenkova, Ljubljana 1971, str. 33.

¹³⁰ Pojte, pojte, drobne ptice, preženite vse megllice (slovenske ljudske pesmice za otroke), Izbrala in uredila Kristina Brenkova, Ljubljana 1971, str. 84.

SIM /NOVE TI TAKO BOŠ /ŽALOST PREGNALA /IN IGRALA SE BOVA/ ZA ŠOLO SPET. Besedilce je očitno samostojno sestavljeno, čeprav se zdi, da z navezavo na pesem *Bod' moja, bod' moja, t' bom lešnikov dal*. Besedilce je z zadnjima dvema vrsticama seglo že tudi na naslednjo desno stran. Morda je ilustracija tudi zato izostala. Ali pa se je začela utrujenost. Morebiti pa je malo ustvarjalko kdo zmotil. Saj besedilce kaže na to, da nima več pravega miru, ki je potrebno za zbrano delo.

g) Str. 17: ČUK SE JE / OŽENIL TRARA / SOVO VZEL ZA ŽENO / HOPSASA ENO BUČO / VINA TRARA VINO / BOMO SPILI TRARA / BUČO PA RAZBILI / HOPSASA. Druga vrstica je samostojna različica. Navadno se poje: Čuk se je oženil, tra-ra-ra, / sova ga je vzela, hopsasa. Tudi to besedilo je v žirovskem okolju splošno znano. S to pesmico se to ustvarjalno prepisovanje in zapisovanje konča. Tudi tu ilustracije ni več.

Naslednje strani 18-25 so samo še oštevilčene v spodnjem kotu na robu strani. V njem je zapisanih oz. prepisanih 8 besedilc otroških in drugih pesmi, ki so znane med otroki, a je pri tem sama ustvarjalno sodelovala. Res si je pomagala s knjigo *Pojte pojte drobne ptice*, a je bila pri ilustracijah nenavadno izvirna. Le ravnina ji je pri črkah delala težave, zato te malo plešejo,

Svojo drobno umetnino mi je Metka podarila junija 1987, Dejala je, da je to delala eno popoldne.¹⁵¹

Tudi tu imamo lep zgled, kako se folklorni pojavi pred dokončnim zatonom nazadnje ustavijo pri otrocih.

Sklep

Prispevek je zamišljen kot oris pevske kulture v 20. stoletju v žirovski kotlini, ki je na stičišču alpskega, dinarskega in sredozemskega sveta. Pri tem se opira na pisane, ustne in literarizirane vire. Prvo poglavje je posvečeno kontekstu in teksturi, to je okoliščinam petja in predlogam za njegovo čim boljše izvedbo. To so seveda tiskane pesmarice in drugi pripomočki za petje. Razvrščeni so kronološko in tako nazorno prikazujejo ne samo določen del slovenske glasbene kulture, ampak tudi presenetljivo dobro signalizirajo družbeno politični položaj: dolžno privrženost cesarju; tesno povezanost naših prednikov s Cerkvijo; v prvi Jugoslaviji, ko je bila cela Primorska pod Italijo, obmejno lego Žirov in s tem posebno sočustvovanje z rojaki onstran meje pod fašističnim škornjem; po komunistih spodbujeno revolucionarno obdobje. Našteti in četudi le bibliografsko obdelani viri odkrivajo velikanske družbene spremembe, ki jih je preстал slovenski narod v 20. stoletju kot skupnost. S profesionalnega vidika gledano je sedem desetletij (vse od l. 1912 do 1981) intoniral žirovsko glasbeno življenje skladatelj in organist, pevovodja in pedagog Anton Jobst (1894–1981). Vendar so vtisi o petju podani tudi skozi prizmo ljudi na robu (vaški posebneži) in odraslih pevcev samih ter otrok.

Najzanesljivejši so podatki o pevskem repertoarju. K pesmim v Štrekljevi zbirki bi bilo v Žireh mogoče dodati vsaj sto variant; Žirovka, ki že čez trideset let let živi zunaj domačega kraja, se je spomnila krepko čez sto pesmi, ki jih je v mladosti z drugimi še prepevala doma. Najprepričljivejši dokaz o priljubljenosti posameznih pesemskih be-

¹⁵¹ Na zadnjo, 25. stran v njej sem zapisala: »To mi je Metka podarila junija 1987, stara 9 let. Dejala, da to delala eno popoldne.«

sedil pa je deset pesmaric, ki so prav tako obdelane zgolj bibliografsko. Vendar tudi tako zelo izrazito kažejo težnjo prehajanja pozornosti od ljudskih/folklornih pesmi k zanimanju za popevke; sprva slovenske, polagoma pa ob njih tudi angleške dobivajo vedno večjo vlogo. Večina predstavljenih pesmaric prihaja iz ene hiše, a po analogiji je na njihovi podlagi mogoče sklepati na celoto. Verjetno bi bila presenetljivo bogata bera, če bi podobno preiskali večino žirovskih hiš in njihovih podstrešij. Zadnjo pesmarico iz otroških pesmi je kot igračko zase sestavila osemletna deklica. Njeno ravnanje je kot znamenje trditve, da se folklorni pojavi pred dokončno izginulostjo radi preselijo k otrokom.

Summary

“My Mother Used to Sing These...”

Based on written, oral and literary sources, the article deals with the 20th century singing culture of the Žiri basin. The area around Žiri represents a juncture of the Alpine, the Dinaric and the Mediterranean regions. Chapter I is dedicated to the context and text, that is the circumstances in which people sang, and to printed songbooks and other singing aid. Chronologically classified they offer an amazingly clear insight not only into a definite fragment of the singing culture in Slovenia, but equally surprisingly reflect the current socio-political situation: due loyalty to the Emperor; our ancestors' close connection with the Church; during the period of the first Yugoslav state, when the whole area of Primorsko had been under Italy, the border position of Žiri and the subsequent empathy with fellow Slovenes on the other side of the border, in Italy; the revolutionary period of communism. These sources, though analyzed only bibliographically, reveal astonishing social changes of the 20th century experienced by the Slovene nation as a community. Almost through this entire period, that is about seven decades (1912-1981), musical life in Žiri had been directed by composer, organist, choirmaster and teacher Anton Jobst (1894–1981). Other impressions about the singing culture of the area stem from adult singers, children and people living on the edge of society (village originals).

The data on the singing repertory is by far the most reliable. At least a hundred variants from Žiri could be added to the songs from the Štrekelj collection. A woman who was born in Žiri, but has been living elsewhere for over three decades, remembered more than a hundred songs she had been singing as a young girl living in Žiri. The most convincing proof of the popularity of individual songs, however, are ten songbooks which, like other sources, are analyzed only bibliographically. They clearly reveal the tendency of the shifting popularity from folk songs of the past to popular tunes, first in Slovene and gradually also in the English language. Even though the majority of the songbooks dealt with in this research were found in a single house, by inference from these it is nevertheless possible to make an educated guess about the whole. Had it been possible to search most of the houses and their attics in Žiri, the take would probably have been surprisingly rich. The last songbook had been put together as a toy by an eight-year-old girl. It contains children's songs and proves that folklore elements are often adopted by children and thus preserved from oblivion.